

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра державно-правових дисциплін

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан юридичного факультету

Віталій СЕРЬОГІН

«*серпень*» 2024 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

ТРУДОВЕ ПРАВО

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти:	перший (бакалаврський)
галузь знань:	08 Право
спеціальність:	081 Право
освітньо-професійна програма:	Право
вид дисципліни:	обов'язкова
факультет:	юридичний

2024 / 2025 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою юридичного факультету
«28» серпня 2024 року, протокол № 1

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Людмила КУЛАЧОК-ТІТОВА, доцент кафедри державно-
правових дисциплін
Катерина ФЕДЧИШИНА, старший викладач кафедри
державно-правових дисциплін

Програму схвалено на засіданні кафедри державно-правових дисциплін юридичного
факультету

Протокол від «26» серпня 2024 року № 12

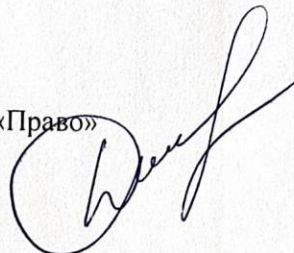
Завідувач кафедри
державно-правових дисциплін

Наталія ГРИШИНА

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми перший (бакалаврський)
рівень вищої освіти за спеціальністю 081 Право

Гарант освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Право»
доктор юридичних наук, професор

Дмитро ЛУК'ЯНЕЦЬ

Програму погоджено науково-методичною комісією юридичного факультету

Протокол від «28» серпня 2024 року № 1

Голова науково-методичної комісії

Ганна ЗУБЕНКО

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Трудове право» складена відповідно до освітньо- професійної програми підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Підготовка висококваліфікованих фахівців в сфері трудового права шляхом засвоєння теоретичних знань, досягнень національної та світової юридичної науки та вивчення норм трудового і суміжного законодавства України та міжнародних нормативно-правових актів, а також закріплення набутих знань при розв'язанні практичних завдань та виконанні індивідуальних науково-дослідних завдань.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Основними завданнями вивчення дисципліни є формування у студентів таких компетентностей:

загальних (загальнокультурних):

- знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК-3);
- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій (ЗК-6);
- здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми (ЗК-12);

спеціальних (фахових, професійних предметних):

- повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи (СК-3);
- здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції (СК-12);
- здатність до самостійної підготовки проектів актів правозастосування (СК-15);
- Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення (СК-16).

1.3. Кількість кредитів – 6

1.4. Загальна кількість годин - 180

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
<u>Нормативна / за вибором</u>	
Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Рік підготовки	
3-й	3-й
Семестр	
6-й	6-й
Лекції	
32 год.	12 год.
Практичні, семінарські заняття	
64 год.	12 год.
Самостійна робота,	
84 год.	156 год.
у тому числі індивідуальне завдання (реферат)	
15 год.	

1.6. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

ПРН 3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел;

ПРН 4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми;

ПРН 7. Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами;

ПРН 8. Використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин;

ПРН 14. Належно використовувати статистичну інформацію, отриману з періоджерел та вторинних джерел для своєї професійної діяльності.

Загальні результати навчання:

1. Знання з предметної області:

- знає систему та джерела трудового права, сучасне українське трудове законодавство, сутність і зміст трудових правовідносин та основних понять, категорій і інститутів трудового права; знає державні органи та громадські організації, які є суб'єктами трудового права, зокрема як учасники відносин із нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства, знає порядок розслідування та обліку нещасних випадків на виробництві, а також порядок вирішення трудових спорів;

2. Когнітивні компетентності:

- орієнтується у ієрархії нормативно-правових актів, які регулюють відносини в сфері найманої праці, знає і розуміє поняття, юридичний статус і практичну значущість різних джерел трудового права та можливість їх використання при регулюванні праці окремих категорій осіб; регулювання окремих компонентів різних суспільних відносин у сфері праці; особливості правового регулювання праці окремих категорій працівників;

3. До практичних вмінь та навичок входять:

- навички самостійної роботи з правовими актами у сфері праці; вміння аналізувати, тлумачити і правильно застосовувати норми трудового права та; вирішення правових проблем і колізій у трудовій сфері; використання норм міжнародного права при регулюванні трудових відносин за участю іноземного елемента; вміння виявляти факти, які сприяють порушенню трудового законодавства та застосовувати необхідні заходи захисту прав людини і громадянина.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Загальні положення теорії трудового права. Соціальне партнерство.

Тема 1.1. Предмет, метод і система трудового права.

Перша тема курсу, покликана скласти у студентів уявлення про предмет та систему трудового права України.

Поняття трудового права України. Місце та роль галузі в системі міжнародного та національного права. Історія виникнення та розвитку трудового права. Сфера дії сучасного трудового права. Правове забезпечення права на працю. Міжнародні правові акти – Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, нормативні акти МОП, Європейська соціальна хартія як документи, що містять основні стандарти правового регулювання права на працю.

Предмет трудового права. Значення та загальна характеристика власне трудових відносин, що складаються на підставі укладення трудового договору. Відносини, тісно пов'язані з трудовими: зайнятості та працевлаштування; підвищення кваліфікації та підготовки кадрів; матеріальної відповідальності; нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю; вирішення трудових спорів; встановлення соціально-економічних умов праці на підприємстві.

Поняття трудових правовідносин та їхня відмінність від суміжних (цивільно-правових, адміністративно-правових тощо). Правовідносини, що діють у сфері трудового права: власне трудові, з працевлаштування, з професійної підготовки та підвищення кваліфікації безпосередньо на виробництві та інші. Характеристика цих правовідносин за суб'єктами, змістом, підставам їхнього виникнення, зміни та припинення. Трудова правоздатність та трудова дієздатність, моменти їх виникнення.

Особливості методу трудового права – поєднання імперативного та диспозитивного методів, централізованого та договірної регулювання трудових відносин, обов'язковості приписів, що стосуються охорони праці, особливостей організації (охорони) праці жінок, неповнолітніх, осіб з інвалідністю тощо. Функції трудового права: регулятивна та охоронна; виробнича, захисна та виховна; економічна та соціальна. Нові тенденції в регулюванні трудових правовідносин: необхідність балансу захисту прав як працівників, так і роботодавців.

Система трудового права. Основні правові інститути: колективного та трудового договорів; зайнятості; робочого часу; часу відпочинку; оплати праці; дисципліни праці; матеріальної відповідальності; трудових спорів тощо. Система трудового права як галузі, науки та навчальної дисципліни.

Тема 1.2. Джерела та принципи трудового права України.

Джерела права в широкому та вузькому розумінні. Нормативно-правові акти як джерела права. Класифікація джерел трудового права України.

Конституція України як основоположне джерело галузі трудового права. Право на працю, право на відпочинок, право на страйк, право на соціальний захист, право на об'єднання та інші конституційні права. Повноваження Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України у сфері встановлення норм трудового права.

Значення міжнародних нормативно-правових актів у формуванні національного трудового законодавства. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ООН, 1966). Конвенції та Рекомендації МОП. Європейська соціальна хартія. Двосторонні договори за участю України.

Кодекс законів про працю України – головний законодавчий акт галузі трудового права України. Структура та зміст КЗпП України 1971 г. Проблема реформування трудового законодавства. Роль законів України та підзаконних нормативних актів (постанови Верховної Ради України, постанови Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, відомчі нормативні акти) в сфері регулювання трудових відносин.

Локальні нормативні акти в трудовому праві. Рекомендаційні норми. Роль трудового колективу та власника чи уповноваженого ним органу у встановленні умов праці на підприємстві.

Роль актів судової влади у розвитку трудового права. Значення актів Верховного Суду та рішень Конституційного суду України для здійснення правосуддя та для правозастосовної практики.

Правові принципи поділяються на принципи права взагалі (загально-правові), на міжгалузеві принципи (притаманні декільком галузям права), на галузеві принципи, що є специфічними для цієї галузі права. У галузі трудового права діють усі ці типи принципів.

Загально-правові принципи: гуманізму; принцип рівності громадян перед законом; демократизму; законності; принцип взаємної відповідальності держави і особи, та їх

значення в регулюванні трудових правовідносин.

Міжгалузеві принципи правового регулювання праці виражені у відповідних статтях Конституції України у формі загальних трудових прав та обов'язків громадян: свободи праці; заборони примусової праці; недискримінації; право на страйк та на захист своїх інтересів тощо.

Галузеві принципи трудового права не можуть суперечити міжгалузевим, вони їх конкретизують, доповнюють і знаходять своє закріплення у відповідних нормах трудового права. Принципи єдності та диференціації; незменшуваності прав працівників; поєднання централізованого та договірного регулювання тощо. Погляди науковців щодо складу та співвідношення принципів трудового права.

Тема 1.3. Суб'єкти трудового права України.

Поняття і класифікація суб'єктів трудового права. Правовий статус суб'єктів трудового права та його зміст. Характеристика працівників як суб'єктів трудового права. Вік прийому на роботу. Права та обов'язки працівників.

Роботодавець – суб'єкт трудового права. Рівність роботодавців усіх форм власності та організаційно-правових форм. Права та обов'язки роботодавців. Фізична особа – роботодавець. Корпоративні та кооперативні підприємства як роботодавці.

Правовий статус трудових колективів підприємств, установ та організацій. Права трудових колективів у встановленні умов праці на виробництві та захисті колективних інтересів. Професійні спілки як суб'єкти трудового права. Представницька та захисна функції профспілок. Особливості правового становища первинної організації профспілки підприємства.

Правовий статус державних органів – суб'єктів трудового права. Роль судів, прокуратури, Державної служби України з питань праці, управлінь праці і соціального захисту населення, департаментів в сфері трудового права.

Суб'єкти трудового права - індивідуальні та неіндивідуальні. Порівняння обсягу право- та дієздатності фізичних осіб – громадян та негромадян. Посади та професії, за якими можуть працювати тільки громадяни України. Особливості правосуб'єктності державних органів як суб'єктів трудового права залежно від сфери та обсягу їхніх повноважень.

Тема 1.4. Соціальне партнерство.

Поняття та характеристика соціального партнерства, його ознаки та види. Міжнародні нормативні акти про соціальне партнерство. Законодавство України про соціальний діалог та колективно-договірні відносини. Тристоронні соціально-економічні ради. Репрезентативність суб'єктів соціального діалогу.

Поняття і значення колективно-договірного регулювання умов праці. Закріплення права на колективні переговори у міжнародних нормативних актах (Конвенції МОП №№ 98 та 154), поняття колективного договору відповідно до цих документів. Правове регулювання укладення колективних договорів та угод в Україні. Поняття колективного договору.

Зміст колективного договору. Колективно-договірні умови: інформаційні, нормативні, зобов'язальні, організаційні. Характеристика та відмінності нормативних і зобов'язальних умов колективного договору.

Види колективних угод та їхні сторони. Генеральна, галузеві та регіональні угоди, їх зміст та значення у врегулюванні відносин в сфері найманої праці. Принцип поліпшення умов праці та незменшуваності пільг працівників відносно законодавства та угод більш високого рівня. Об'єднання профспілок та об'єднання роботодавців як сторони колективних угод. Роль органів державної влади та влади місцевого самоврядування в укладенні колективних угод різних рівнів.

Порядок укладення колективного договору на підприємстві. Представницькі органи

працівників як учасники колективно-договірного процесу. Заборона втручання в процес ведення колективних переговорів третіх осіб (політичних партій, державних органів тощо). Права та обов'язки представників сторін колективних переговорів. Термін дії, порядок внесення змін і доповнень та припинення колективного договору. Контроль за виконанням колективного договору. Відповідальність за невиконання умов колективного договору (угоди).

Розділ 2. Зайнятість. Трудовий договір.

Тема 2.1. Правове регулювання зайнятості та працевлаштування.

Поняття зайнятості. Міжнародні стандарти визначення зайнятості та безробіття. Правове регулювання забезпечення зайнятості в Україні. Загальна характеристика законів України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" (2000 р.), "Про зайнятість населення" (2012 р.), КЗпП України (розділ ІІІ-А "Забезпечення зайнятості вивільнюваних працівників"). Ратифіковані Україною Конвенції МОП у сфері зайнятості — Конвенція МОП № 2 про безробіття 1919 р. (ратифікована 4 лютого 1994) і Конвенція № 122 про політику в галузі зайнятості 1964 р. (ратифікована 29 травня 1968).

Основні функції та повноваження державної служби зайнятості, її структура. Державні гарантії працездатному населенню. Додаткові гарантії верствам населення, неконкурентним на ринку праці (особи з інвалідністю, жінки з дітьми, випускники шкіл та ПТУ, особи, звільнені після відбування покарання тощо).

Поняття та правовий статус безробітного. Працевлаштування за допомогою служби зайнятості. Поняття підходящої роботи. Послуги, що надає державна служба зайнятості. Особливості працевлаштування іноземців. Працевлаштування за допомогою посередницьких організацій. Поняття посередника. Ліцензійні умови.

Соціальне страхування на випадок безробіття. Визначення понять: страхувальники, застраховані особи, страховий випадок, страховий стаж, часткове безробіття. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття та його повноваження. Виплати та послуги, що надаються за рахунок фонду. Державний нагляд та контроль у сфері зайнятості.

Тема 2.2. Трудовий договір

Поняття трудового договору та його правове визначення. Правові ознаки трудового договору. Відмінність трудового договору від цивільно-правових договорів про працю.

Сторони трудового договору. Найманий працівник: вік прийому на роботу, загальні та спеціальні вимоги до особи, яка бажає укласти трудовий договір. Роботодавець. Юридичні та фізичні особи як роботодавці.

Зміст трудового договору: обов'язкові та додаткові умови. Класифікатор професій. Трудова функція, місце роботи, оплата праці, час початку роботи як умови трудового договору. Умова про нерозголошення комерційної таємниці. Встановлення умови про випробування при прийомі на роботу. Гарантії при прийомі на роботу. Необґрунтована відмова в прийомі на роботу: поняття та правові наслідки. Обмеження при прийнятті на роботу.

Порядок укладення трудового договору. Документи, що підлягають поданню при вступі на роботу. Форма трудового договору. Етапи укладення трудового договору. Попередній та періодичний медичний огляд. Класифікація видів трудового договору. Трудовий договір на невизначений строк (безстроковий). Трудовий договір про сумісництво. Поняття суміщення професій (посад). Особливості укладення трудового договору у зв'язку з обранням за конкурсом. Договір про надомну роботу. Договір про дистанційну роботу. Договір про виробниче навчання. Строковий договір. Особливості

застосування контракту. Договір про тимчасову роботу. Сезонні роботи. Договір з нефіксованим робочим часом. Трудовий договір з іноземцем. Особливості трудового договору з державним службовцем. Особливості укладення трудового договору з молодим спеціалістом. Трудовий договір з роботодавцем – фізичною особою.

Види змін умов трудового договору. Переведення на іншу роботу. Види переведення: залежно від часу; за територіальною ознакою; за ініціативою. Поняття трудової функції. Переміщення на інше робоче місце. Зміна істотних умов праці.

Поняття припинення трудового договору. Розірвання трудового договору. Звільнення. Підстави припинення трудового договору та їх класифікація. Загальні підстави припинення трудового договору. Припинення трудового договору у зв'язку зі смертю працівника або роботодавця – фізичної особи. Припинення трудового договору за угодою сторін. Відмова працівника від переведення разом з підприємством, установою, організацією в іншу місцевість. Припинення трудового договору з підстав, передбачених контрактом, договором з нефіксованим робочим часом. Інші підстави припинення трудового договору, передбачені ст. 36 КЗпП України.

Розірвання трудового договору з ініціативи працівника. Порядок припинення безстрокового трудового договору з ініціативи працівника. Особливості припинення трудового договору з ініціативи працівника за наявності поважних причин. Розірвання строкового трудового договору. Подовження дії строкового трудового договору на невизначений час.

Припинення трудового договору з ініціативи роботодавця. Припинення трудового договору у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або репрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників. Переважне право на залишення на роботі. Поворотне право прийняття на роботу. Вихідна допомога.

Припинення трудового договору у випадку виявленої невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а так само в разі скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на нього обов'язків вимагає доступу до державної таємниці.

Нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки по вагітності і родах, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні, як підстава припинення трудового договору. Припинення трудового договору у випадку поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу; призову або мобілізації роботодавця - фізичної особи під час особливого періоду; встановлення невідповідності працівника займаній посаді, на яку його прийнято, або виконуваній роботі протягом строку випробування;

«Дисциплінарні» підстави припинення трудового договору з ініціативи роботодавця:

- систематичне невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення;
- прогул (в тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин;
- поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;
- вчинення за місцем роботи розкрадання (в тому числі дрібного) майна власника, встановленого вироком суду, що набрав законної сили, чи постановою органу, до компетенції якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу;
- вчинення працівником мобінгу (цькування), встановленого судовим рішенням, що

набрало законної сили.

Додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з окремими категоріями працівників за певних умов. Оціночні поняття: одноразове грубе порушення трудових обов'язків; підстави для втрати довір'я; аморальний проступок. Інші підстави для розірвання трудового договору відповідно до ст. 41 КЗпП.

Припинення трудового договору за ініціативою роботодавця за попередньою згодою виборного органу первинної профспілкової організації та без такого.

Розірвання трудового договору з керівником на вимогу виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника).

Відсторонення від роботи. Призупинення трудових відносин. Порядок проведення розрахунків при звільненні та видачі документів.

Організація трудових відносин в умовах воєнного стану. Спрощений режим регулювання трудових відносин.

Розділ 3. Правове регулювання умов трудових відносин.

Тема 3.1. Робочий час і час відпочинку.

Поняття робочого часу та його види. Максимальна тривалість робочого відповідно до стандартів МОП та національного законодавства України. Нормальний робочий час. Скорочений робочий час. Неповний робочий час.

Особливості правового регулювання роботи на умовах ненормованого робочого дня. Надурочні роботи та порядок їх застосування. Гарантії прав працівників при залученні до надурочних робіт. Робота у вихідні та святкові дні та порядок залучення до неї.

Режим роботи. П'ятиденний та шестиденний робочий тиждень. Змінність. Графік. Вахтовий метод роботи. Підсумований облік робочого часу. Гнучкий графік роботи. Нефіксований робочий час.

Поняття та види часу відпочинку. Види перерв протягом робочого дня та їх особливості. Перерва для відпочинку та харчування. Перерва для годування дитини. Перерви для обігріву та відпочинку. Щоденний та щотижневий відпочинок, їх характеристика. Вихідні та святкові дні.

Право на відпустку. Види відпусток. Щорічні відпустки – основна та додаткові, порядок їх надання. Відпустки подовженої тривалості. Мінімальна та максимальна тривалість щорічної відпустки. Відпустки у зв'язку з навчанням. Творчі відпустки. Відпустка у зв'язку із підготовкою та участю у змаганнях. Соціальні відпустки: відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами; відпустка по догляду за дитиною до досягнення нею 3 років; відпустки працівникам, які мають дітей. Порядок надання відпустки без збереження заробітної плати. Гарантії прав працівників на використання відпустки.

Особливості регулювання робочого часу та часу відпочинку в умовах воєнного стану.

Тема 3.2. Оплата праці.

Поняття оплати праці та заробітної плати, їх співвідношення. Оплата праці як економічна та юридична категорії. Номінальна та реальна заробітна плата. Форми оплати праці: грошова і натуральна. Обмеження, встановлені щодо натуральної оплати праці. Конвенція МОП № 95 про охорону заробітної плати (1949). Закон України «Про оплату праці» (1995).

Правове регулювання заробітної плати. Державне регулювання заробітної плати. Мінімальна заробітна плата. Інші державні гарантії щодо оплати праці. Колективно-

договірне регулювання оплати праці. Норми Генеральної, галузевих та регіональних угод щодо оплати праці. Виробнича (тарифна) угода як частина колективного договору. Основна заробітна плата. Додаткова заробітна плата. Заохочувальні та компенсаційні виплати. Гарантійні виплати.

Тарифна система та її елементи: тарифна сітка, тарифний розряд та тарифний коефіцієнт. Порядок визначення тарифного розряду робітника. Тарифно-кваліфікаційний довідник. Підвищення та зниження тарифного розряду. Схеми посадових окладів. Безтарифна система оплати праці. Коефіцієнт трудової участі.

Відрядна і погодинна форми оплати праці. Відрядні системи: проста відрядна, відрядно-прогресивна, відрядно-акордна. Преміювання, передбачене системою оплати праці. Преміювання як заохочення. Положення про преміювання.

Оплата праці при відхиленні від умов, передбачених тарифом. Оплата роботи у вихідні та святкові дні. Оплата роботи у нічний час. Оплата браку та простою не з вини працівника. Оплата за тимчасове заступництво. Оплата праці сумісників. Доплата за суміщення професій (посад). Гарантійні виплати. Гарантійні доплати. Компенсаційні виплати.

Правові гарантії права працівників на оплату праці. Індexсація заробітної плати. Строки розрахунків. Періодичність виплати заробітної плати. Обмеження відрахувань із заробітної плати. Особливості організації оплати праці в умовах воєнного стану.

Встановлення умов оплати праці на індивідуально-договірному рівні в умовах спрощеного регулювання трудових відносин.

Тема 3.3. Трудова дисципліна.

Трудова дисципліна: правовий принцип; правовий інститут трудового права; елемент трудових правовідносин; фактична поведінка працівника. Поняття трудової дисципліни як правового інституту трудового права та його зміст.

Обов'язки працівника та роботодавця та їхнє правове закріплення. Основи забезпечення трудової дисципліни. Методи забезпечення трудової дисципліни: організаційні та економічні; заохочення та примусу. Мотивація та стимулювання.

Внутрішній трудовий розпорядок. Правове регулювання внутрішнього трудового розпорядку. Норми загального значення. Типові правила внутрішнього трудового розпорядку. Норми спеціального значення. Галузеві правила внутрішнього трудового розпорядку. Дисциплінарні статuti та положення про дисципліну, їх особливості.

Види заохочень за сумлінну працю, підстави для їх застосування, порядок застосування. Моральні заохочення, їх види. Державні нагороди. Відомчі відзнаки. Матеріальні заохочення. Преміювання.

Юридична відповідальність за порушення трудової дисципліни. Дисциплінарна відповідальність як вид юридичної відповідальності. Загальна та спеціальна дисциплінарна відповідальність.

Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності. Дисциплінарні стягнення. Порядок застосування дисциплінарних стягнень. Особливості застосування спеціальної дисциплінарної відповідальності.

Тема 3.4. Матеріальна відповідальність сторін трудових відносин.

Поняття матеріальної відповідальності сторін трудових відносин. Спільне та відмінне в дисциплінарній та матеріальній відповідальності. Порівняння матеріальної та цивільно-правової відповідальності. Двосторонній характер матеріальної відповідальності.

Матеріальна відповідальність працівників та її підстави. Види матеріальної відповідальності працівників. Умови настання матеріальної відповідальності. Пряма дійсна шкода. Обмежена матеріальна відповідальність.

Повна матеріальна відповідальність та випадки її застосування. Договір про повну матеріальну відповідальність та його особливості. Колективна (бригадна) матеріальна відповідальність. Договір про колективну матеріальну відповідальність.

Визначення шкоди та порядок її відшкодування. Випадки покриття шкоди за розпорядженням власника та за рішенням суду.

Матеріальна відповідальність роботодавця перед працівником. Підстави настання такої відповідальності. Оплата часу вимушеного прогулу. Моральна шкода.

Тема 3.5. Правове регулювання охорони праці. Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства та законодавства про охорону праці.

Поняття охорони праці в широкому та вузькому смислі. Міжнародні нормативні акти про право на здорові та безпечні умови праці. Норми Конституції України та КЗпП України про право на безпеку праці. Закон України від "Про охорону праці". Основні принципи державної політики в галузі охорони праці. Гарантії прав громадян на охорону праці. Право на інформацію про умови праці. Право на відмову від продовження роботи, що шкодить здоров'ю. Пільги та компенсації за роботу зі шкідливими умовами праці.

Правове регулювання організації охорони праці на виробництві. Нормативні акти з охорони праці на виробництві: інструкції, положення тощо. Обов'язковий медичний огляд. Навчання з питань охорони праці, його види. Інструктаж: вступний, первинний, повторний, позаплановий, цільовий. Служба охорони праці. Типове положення про службу охорони праці. Комісія з питань охорони праці. Атестація робочих місць.

Державний та громадський контроль за охороною праці. Органи державного нагляду та їхні повноваження. Повноваження профспілок в сфері контролю за охороною праці.

Особливості правового регулювання праці жінок. Пільги, пов'язані з вагітністю чи наявністю дітей. Охорона праці неповнолітніх робітників та осіб зі зниженою працездатністю.

Розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань та аварій, пов'язаних з виробництвом. Порядок розслідування нещасних випадків. Професійні захворювання.

Поняття нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю. Правовідносини з нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю та охорону здоров'я на виробництві.

Загальний нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю. Особливості нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю при встановленні умов праці. Наглядово-контрольна діяльність у сфері застосування встановлених умов праці. Нагляд і контроль за охороною праці.

Види нагляду і контролю: попереджувальний, попередній, поточний і подальший.

Спеціально уповноважені органи та інспекції, що здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю й охорону праці: їх повноваження та сфера діяльності. Основні завдання нагляду за охороною праці. Прокурорський нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів.

Громадський контроль, що здійснюється профспілками: за виплатою заробітної плати, додержанням законодавства про працю та про охорону праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту тощо.

Права виборного органу первинної профспілкової організації в сфері контролю за дотриманням законодавства про працю та про охорону праці. Громадські інспектори праці.

Розділ 4. Трудові спори. Загальні положення міжнародного трудового права.

Тема 4.1. Трудові спори (конфлікти), порядок їх розв'язання.

Поняття та момент виникнення трудових спорів. Види трудових спорів: індивідуальні та колективні; юридичного та економічного характеру; позовні та непозовні. Порядок вирішення індивідуальних трудових спорів. Зміст глави XV КЗпП України «Індивідуальні трудові спори». Різновиди порядку розгляду індивідуальних трудових спорів. Розгляд індивідуальних трудових спорів комісією з трудових спорів (КТС) на підприємстві. Порядок формування КТС на підприємстві. Загальний порядок та терміни розгляду спору КТС. Рішення КТС та порядок його виконання.

Розгляд індивідуальних трудових спорів у суді. Спори, що розглядаються безпосередньо у суді (минаючи розгляд у КТС). Строки позовної давності у трудових спорах. Відшкодування моральної шкоди. Можливості залучення медіатора або незалежного посередника при вирішенні індивідуальних трудових спорів (альтернативні позасудові способи вирішення спорів).

Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)». Колективні трудові спори: поняття та причини виникнення. Сторони колективних трудових спорів. Момент виникнення колективного трудового спору.

Примирно-третейська процедура. Формування примирної комісії, порядок її роботи та компетенція. Незалежні посередники. Порядок вирішення колективного трудового спору трудовим арбітражем. Гарантії для членів органів вирішення колективних трудових спорів. Національна служба посередництва і примирення (НСПП) та її повноваження. Запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів).

Право на страйк. Поняття страйку. Порядок та умови застосування страйку для вирішення колективного трудового спору. Прийняття рішення про оголошення страйку. Визнання страйку незаконним. Підстави для заборони проведення страйку. Відповідальність за організацію незаконного страйку. Гарантії для працівників, що не приймають участі у страйку. Поняття локауту.

Тема 4.2. Основні положення міжнародного трудового права.

Поняття міжнародних трудових стандартів. Стандарти ООН. Зміст основних трудових прав людини. Заборона дискримінації працівників. Конвенції та рекомендації МОП. Європейські регіональні стандарти праці. Трудові стандарти Ради Європи. Трудові стандарти Європейського союзу.

Трудові стандарти регіональних об'єднань держав: Співдружності Незалежних Держав (СНД); Організації Американських Держав, Організації Африканської Єдності і Арабської Організації Праці, Організації економічного співробітництва і розвитку.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Загальні положення теорії трудового права. Соціальне партнерство.												
Тема 1.1. Предмет, метод і система трудового права.	10	2	4			4	10	1				9
Тема 1.2. Джерела та принципи трудового права України.	8	2	4			2	8	1				7
Тема 1.3. Суб'єкти трудового права України.	8	2	4			2	8	1				7
Тема 1.4. Соціальне партнерство.	8	2	4			2	8	1				7
Разом за розділом 1	34	8	16			10	34	4				28
Розділ 2. Зайнятість. Трудовий договір.												
Тема 2.1. Правове регулювання зайнятості та працевлаштування.	10	2	4			4	10	1				9
Тема 2.2. Трудовий договір.	30	8	16		0	6	30	3	2			25
Разом за розділом 2	40	10	20		0	10	40	4	2			34
Розділ 3. Правове регулювання умов трудових відносин.												
Тема 3.1. Робочий час і час відпочинку.	20	2	6			12	20	1				19
Тема 3.2. Оплата праці	14	2	4			8	14	1				13
Тема 3.3. Трудова дисципліна	14	2	4			8	14	1	1			12
Тема 3.4. Матеріальна відповідальність сторін трудових відносин.	14	2	4			8	14	1	1			12
Тема 3.5. Правове регулювання охорони праці. Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства та законодавства про охорону праці.	14	2	4			8	14					14
Разом за розділом 3	76	10	22			44	76	4	2			70
Розділ 4. Трудові спори. Загальні положення міжнародного трудового права.												
Тема 4.1. Трудові спори (конфлікти), порядок їх розв'язання.	20	2	4		0	14	20		2			18
Тема 4.2. Загальні положення міжнародного трудового права.	10	2	2			6	10					10
Разом за розділом 5	30	4	6		0	20	30		2			30
<i>Усього годин</i>	180	32	64			84	180	12	6			162

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Предмет, метод і система трудового права.	4	
2	Джерела та принципи трудового права України.	4	
3	Суб'єкти трудового права України.	4	
4	Соціальне партнерство.	4	
5	Правове регулювання зайнятості та працевлаштування.	4	
6	Трудовий договір.	16	2
7	Робочий час і час відпочинку	6	
8	Оплата праці	4	
9	Трудова дисципліна	4	1
10	Матеріальна відповідальність сторін трудових відносин.	4	1
11	Правове регулювання охорони праці. Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства та законодавства про охорону праці.	4	
12	Трудові спори (конфлікти), порядок їх розв'язання	4	2
13	Загальні положення міжнародного трудового права.	2	
	Разом	64	6

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Предмет, метод і система трудового права. Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.	4	9
2	Джерела та принципи трудового права України. Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.	2	7
3	Суб'єкти трудового права України. Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Вивчення установчих нормативних документів, конвенцій та рекомендації Міжнародної організації праці (МОП): структура, компетенція робочих органів, регламент роботи. Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.	2	7
4	Соціальне партнерство. Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Вивчення міжнародних нормативних актів про соціальне партнерство. Законодавство України про соціальний	2	7

	діалог та колективно-договірні відносини. Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.		
5	Правове регулювання зайнятості та працевлаштування. Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Вивчення нормативної бази за тематикою, відповідні темі розділи КЗпП України. Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.	4	9
6	Трудовий договір. Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Вивчення нормативної бази та глави Ш КЗпП України. Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.	6	25
7	Робочий час і час відпочинку Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.	12	19
8	Оплата праці Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Вивчення поняття, структури заробітної плати, принципів та методів правового регулювання заробітної плати які визначені в Законі України " Про оплату праці ". Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.	8	13
9	Трудова дисципліна Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.	8	12
10	Матеріальна відповідальність сторін трудових відносин. Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Визначення розміру шкоди та порядок її покриття що визначається ст.ст. 135-3, 136, 137 КЗпП, Порядком визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищенні (псуванні) матеріальних цінностей, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 116, п.п. 5-20 постанови Пленуму Верховного Суду України від 29.12.92 № 14. Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.	8	12
11	Правове регулювання охорони праці. Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства та законодавства про охорону праці. Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники,	8	14

	монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Вивчення нормативної бази а саме Закону України від 14.10.92 р. "Про охорону праці" (Відомості Верховної Ради України, 1992, (ст. 1), основні принципи державної політики в галузі охорони праці (ст. 4), гарантії прав громадян на охорону праці (ст. ст. 6-16), організація охорони праці на виробництві (ст. ст. 17-23). Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.		
12	Трудові спори (конфлікти), порядок їх розв'язання Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Вивчення нормативної бази, особливо законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів конфліктів) від 03.09.98 р. Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.	14	18
13	Загальні положення міжнародного трудового права. Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручники, монографії, наукові публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурсі). Підготовка до семінарських занять, цільові доповіді за погодженням з викладачем, підготовка до контрольної роботи та підсумкового контролю.	6	10
	Разом	84	162

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання розвивають можливості самостійної роботи і сприяють більш поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, формуванню вмінь використання знань для вирішення відповідних практичних завдань.

Види індивідуальних завдань з навчальної дисципліни (реферати, контрольні роботи, що виконуються під час аудиторних занять та самостійної роботи) визначаються навчальним планом. Індивідуальні завдання полягають у підготовці реферату або есе за визначеною, або обраною студентом за допомогою викладача, темою та інших видів робіт, які затверджуються кафедрою. Терміни видачі, виконання і захисту індивідуальних завдань визначаються програмою навчальної дисципліни.

Індивідуальні завдання виконуються особою, яка навчається, самостійно із одержанням необхідних консультацій з боку науково-педагогічного працівника. Допускаються випадки виконання робіт комплексної тематики кількома особами.

Індивідуальні завдання виконуються у формі рефератів або есе.

6.1. Тематика досліджень

1. Історія виникнення та розвитку трудового права.
2. Заборона примусової праці як юридична гарантія захисту права на працю.
3. Колективний договір як акт соціального партнерства.
4. Соціальний діалог в Україні.
5. Сторони та зміст колективних угод.
6. Державна політика в сфері зайнятості.
7. Правовий статус безробітного.
8. Органи, що здійснюють працевлаштування, їх правовий статус.
9. Соціальні гарантії при втраті роботи та безробітті.
10. Правова організація працевлаштування.
11. Трудовий договір: форма та порядок укладення.
12. Види трудового договору. Особливості укладання окремих видів трудових

- договорів.
13. Поняття та види переведень на іншу роботу. Порядок переведення на іншу роботу.
  14. Зміна істотних умов праці.
  15. Підстави та порядок переведення працівників на іншу роботу (посаду).
  16. Поняття, підстави і порядок відсторонення працівників від роботи.
  17. Загальна характеристика підстав припинення трудових правовідносин, їх класифікація.
  18. Розірвання трудового договору з ініціативи працівника.
  19. Розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця.
  20. Розірвання трудового договору з ініціативи осіб, які не є його стороною.
  21. Додаткові підстави припинення трудових правовідносин.
  22. Порядок звільнення і проведення розрахунку. Вихідна допомога.
  23. Правове регулювання робочого часу.
  24. Режим та облік робочого часу та порядок його встановлення.
  25. Гарантії для працівників з ненормованим робочим днем.
  26. Особливості впровадження багатозмінного та вахтового режиму роботи.
  27. Робота понад встановлену тривалість робочого дня.
  28. Поняття права на відпочинок та юридичні гарантії його реалізації.
  29. Щорічна основна відпустка і порядок її надання.
  30. Додаткові відпустки у зв'язку з навчанням.
  31. Творчі відпустки.
  32. Соціальні відпустки.
  33. Відпустки без збереження заробітної плати і порядок їх надання.
  34. Поняття, структура та особливості заробітної плати.
  35. Методи регулювання оплати праці.
  36. Поняття заробітної плати та її структура.
  37. Системи оплати праці.
  38. Тарифна система оплати праці, її структура.
  39. Гарантійні виплати у трудовому праві.
  40. Компенсаційні виплати.
  41. Поняття дисципліни праці й методи її забезпечення.
  42. Правове регулювання внутрішнього трудового розпорядку.
  43. Поняття, підстави, види заохочень і порядок їх застосування.
  44. Поняття і види дисциплінарної відповідальності працівників.
  45. Спеціальна дисциплінарна відповідальність: сутність, сфера дії, правове регулювання.
  46. Дисциплінарний проступок як підстава для дисциплінарної відповідальності.
  47. Стягнення за порушення трудової дисципліни: види і порядок застосування.
  48. Юридичні гарантії притягнення працівників до матеріальної відповідальності.
  49. Особливості правового регулювання матеріальної відповідальності роботодавця перед працівником.
  50. Особливості регулювання праці неповнолітніх за трудовим законодавством України.
  51. Регулювання праці жінок за трудовим законодавством України.
  52. Охорона праці на підприємстві.
  53. Порядок розслідування та обліку нещасних випадків на виробництві.
  54. Право на страйк та гарантії його реалізації.
  55. Розгляд судами трудових спорів, що виникають з трудових правовідносин.
  56. Профспілки в представництві та захисті трудових прав працівників.
  57. Правове становище профспілок на сучасному етапі.
  58. Державний нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю.
  59. Європейський суд з прав людини як вища міжнародна інстанція з вирішення трудових спорів.
  60. Міжнародна організація праці: структура, основні напрямки діяльності.

7. Методи навчання

Під час вивчення навчальної дисципліни застосовуються різноманітні методи навчання, вибір яких залежить від особливостей теми, форми заняття та слухацької аудиторії. Чинником вибору того чи іншого методу навчання є студентоцентризований підхід, спонукання студента до аналітичної та дослідницької діяльності, відповідність форми та методу навчання, особливості конкретної теми.

Пояснення - словесне тлумачення понять, явищ, принципів дії приладів, слів, термінів тощо. Використовують переважно під час викладання нового матеріалу, а також у процесі закріплення, особливо тоді, коли викладач відчуває, що студенти чогось не зрозуміли.

Розповідь - монологічна форма викладання. Застосовують її за необхідності викласти навчальний матеріал системно, послідовно – як правило, це лекційні заняття. Елементами розповіді є точний опис, оповідь, логічне обґрунтування фактів. *Науково-популярна розповідь* передбачає теоретичний аналіз певних явищ. *Описова розповідь* є послідовним викладенням ознак, особливостей предметів і явищ навколишньої дійсності (опис історії виникнення та розвитку того чи іншого явища). Кожен тип розповіді має забезпечувати виховний ефект навчання, ґрунтуватися на достовірних наукових фактах, акцентувати на основній думці, бути доступним і емоційним, містити висновки і зауваження.

Бесіда - метод навчання, за якого викладач за допомогою запитань спонукає студентів до відтворення набутих знань, формування самостійних висновків і узагальнень на основі засвоєного матеріалу – семінарські або практичні заняття. За призначенням у навчальному процесі розрізняють: *вступну бесіду* (проводиться під час підготовки до семінарського заняття або завдання щодо вивчення нового матеріалу); *бесіду-повідомлення* (ґрунтується переважно на спостереженнях, організованих викладачем на заняттях за допомогою наочних посібників, а також на матеріалах текстів наукових досліджень або документів); *бесіду-повторення* (використовують для закріплення навчального матеріалу); *контрольну бесіду* (вдаються до неї при перевірці засвоєних знань). За характером діяльності студентів виокремлюють: *репродуктивну бесіду* (спрямована на відтворення засвоєного матеріалу); *евристичну*, або *сократівську* (викладач запитаннями спонукає студентів до формулювання нових понять, висновків, правил, використовуючи набуті ними знання, спостереження); *катехізічну* (спрямована на відтворення тверджень, що потребують дослівного запам'ятовування). Ефективність будь-якого виду бесіди залежить від вмілого формулювання запитань, а також від якості відповідей, тобто їх повноти, чіткості, аргументованості.

Навчальна дискусія є публічним обговоренням важливого питання і передбачає обмін думками між студентами або викладачами і студентами. Вона розвиває самостійне мислення, вміння обстоювати власні погляди, аналізувати й аргументувати твердження, критично оцінювати чужі і власні судження. Під час навчальної дискусії обговорюють наукові висновки, дані, що потребують підготовки за джерелами, які містять ширшу інформацію, ніж підручник. Дискусія спрямована не лише на засвоєння нових знань, а й на створення емоційно насиченої атмосфери, яка б сприяла глибокому проникненню в істину. Такі дискусії можуть застосовуватися як в межах лекційного або семінарського заняття, так і організовуватися окремо – коллоквіум, круглий стіл тощо.

Ділова гра - інтелектуальні ігри формують такі складові мислення: - високий рівень сформованості елементарних розумових операцій аналізу, синтезу, порівняння, виділення суттєвого та ін.; – високий рівень активності, розкутості, плюралістичності мислення, що виявляється у продукуванні великої кількості гіпотез, установці на множину варіантів розв'язування, у свободі висунення ідей і гнучкості переходів від однієї до іншої; - організованість, цілеспрямованість мислення, що виявляється у чіткій організації та

виділенні суттєвого у явищах, використанні узагальнених схем аналізу явищ, усвідомлення особистих способів мислення і контролю за ними.

8. Методи контролю

Контрольні заходи визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти. **Самоконтроль** призначений для самооцінки здобувачами вищої освіти якості засвоєння навчального матеріалу навчальної дисципліни (розділу, теми). З цією метою у методичних розробках для семінарських занять та самостійної роботи передбачаються питання для самоконтролю. **Кафедральний контроль** проводиться з метою оцінки рівня підготовки студентів з навчальної дисципліни на різних етапах її вивчення і здійснюється у вигляді вхідного, поточного, рубіжного та семестрового контролю.

При вивченні дисципліни Трудове право використовуються такі види контролю результатів навчання: поточний протягом семестру, контрольні роботи, передбачені навчальним планом, підсумковий семестровий контроль у формі екзамену, відстрочений контроль. **Поточний контроль** проводиться на всіх видах аудиторних занять протягом семестру у формі усного опитування або письмового контролю на практичних, семінарських заняттях, лекціях, у формі колоквиуму, виступів студентів при обговоренні питань на семінарських заняттях, у формі комп'ютерного тестування тощо. Результати оцінювання роботи студентів доводяться до відома студентів своєчасно. Формою поточного контролю також є ректорські контрольні роботи. Результати оцінювання ректорських контрольних робіт можуть зараховуватися як результати виконання контрольної роботи, передбаченої навчальним планом. Основні методи перевірки успішності студентів: усне опитування, письмовий контроль, практичні заняття, тести тощо.

Письмовий контроль забезпечує глибоку й всебічну перевірку опанування програмного матеріалу. За допомогою письмових робіт одночасно контролюють значну кількість студентів у різних галузях знань. Цей метод досить об'єктивний, бо надає можливість порівняти знання різних студентів за допомогою стандартних запитань, виявити теоретичні знання, практичні навички та вміння, а також адекватне їх застосування для розв'язання конкретних професійних завдань. **Усне опитування** зазвичай проводиться на **практичних заняттях**. Його здійснюють за допомогою бесіди, відповіді студента, тлумачення певних теорій, ідей, поглядів професійних явищ тощо. В основі усного опитування - монологічна відповідь студента або бесіда. Цей метод, завдяки своїй специфіці й характеру застосування, використовують і щоденно на планових заняттях, і на різноманітних перевітках.

Форми контролю з дисципліни Трудове право включають виконання контрольних робіт, включених до навчального плану, винесення самостійно засвоєного матеріалу на підсумковий семестровий контроль (разом з матеріалом, що вивчався при проведенні аудиторних навчальних занять) в формі екзамену тощо. **Підсумковий контроль** - форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння студентами лекційного матеріалу, а також виконаних ними певних робіт на семінарських заняттях. Максимальна сума балів, яку може набрати студент при складанні підсумкового контролю з навчальної дисципліни, складає 40.

Оцінка підсумкового контролю виставляється за національною шкалою як сума

балів, набраних здобувачем вищої освіти протягом семестру при виконанні контрольних заходів, передбачених програмою навчальної дисципліни Трудове право, курсової роботи та балів, набраних при складанні семестрового екзамену. Максимальна сума балів, які може набрати студент при вивченні навчальної дисципліни Трудове право, складає 100.

9. Схема нарахування балів

Денна форма навчання Формула обчислення

$$\sum 40 = \frac{\sum 1}{\sum 2} \times 8 \text{ (вісім)}$$

Примітка:

$\sum 40$ – сума максимальної кількості балів

$\sum 1$ – сума балів, що отримав студент за відповіді на семінарських заняттях

$\sum 2$ – кількість семінарських занять протягом семестру

8 – коефіцієнт

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання			Екзамен	Сума
T1.1. – T4.2	к/р (2)	Разом		
$\sum 40$	20	60	40	100

T1, T2 ... – теми розділів.

Заочна форма навчання Формула обчислення

$$\sum 20 = \frac{\sum 1}{\sum 2} \times 4 \text{ (чотири)}$$

Примітка:

$\sum 20$ – сума максимальної кількості балів

$\sum 1$ – сума балів, що отримав студент за відповіді на семінарських заняттях

$\sum 2$ – кількість семінарських занять протягом семестру 4 – коефіцієнт

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання			Екзамен	Сума
T1.1. – T4.2	к/р (2)	Разом		
$\sum 20$	40	60	40	100

T1, T2 ... – теми розділів.

Протягом вивчення навчальної дисципліни «Трудове право» студенти можуть отримувати бали за усні та/або письмові відповіді на семінарських заняттях, що оцінюються максимально 5 балів:

- оцінку 1 бал можна одержати за поверхневий аналіз питання поточної теми, що розглядається на семінарському занятті;
- оцінку 2 бали можна одержати за висвітлення питання поточної теми, що розглядається на семінарському занятті, використовуючи аналіз нормативних актів, що регламентують конкретне питання;
- оцінку 3 бали можна одержати за розгорнуту відповідь на питання поточної теми, що розглядається на семінарському занятті із супроводженням аналізу нормативно-

правових актів; студент має розуміти як практично вирішити спірну ситуацію (кейс) в межах аналізованого питання;

– оцінку 4 бали можна отримати за розгорнути відповідь на питання поточної теми, що розглядається на семінарському занятті із супроводженням аналізу нормативно-правових актів; студент має розуміти як практично вирішити спірну ситуацію (кейс) в межах аналізованого питання та проаналізувати існуючу судову практику;

– оцінку 5 балів можна отримати за розгорнути відповідь на питання поточної теми, що розглядається на семінарському занятті із супроводженням аналізу нормативно-правових актів; студент має розуміти як практично вирішити спірну ситуацію (кейс) в межах аналізованого питання, проаналізувати існуючу судову практику з та дослідити досвід зарубіжних країн.

Максимальна кількість балів, які студент денної форми навчання може отримати протягом навчального семестру на семінарських заняттях з навчальної дисципліни «Трудове право» – 60, за рахунок усних та письмових відповідей на семінарських заняттях (до 40 балів), написання двох контрольних робіт (до 20 балів).

Для заочної форми навчання передбачене виконання самостійних контрольних робіт (відповіді на теоретичні питання та вирішення правових казусів) – до 40 балів (дві контрольні роботи по 20 балів); робота на семінарських заняттях передбачає усне обговорення тем, розв'язання кейсів, вирішення тестових завдань тощо – до 20 балів.

Контрольна робота проводиться в формі письмового вирішення запропонованих кейсів (практичних задач) на підставі визначення таких здібностей студента: аналіз запропонованої ситуації та визначення нормативних актів, на підставі яких вона розв'язується; вміння давати короткий висновок щодо окремих проблем з достатньою обґрунтованістю; оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему; пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів; виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки; готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку; надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

Оцінювання контрольної роботи: 9-10 балів ставиться за правильне, логічно-послідовне та аргументоване вирішення завдання з формуванням проекту відповідного документу; 7-8 балів – в цілому вирішення правильне, але опис та аргументація недостатньо повні, допускаються 5-6 незначні помилки, є неточності або непослідовність аргументів; 3-4 балів – задача вирішена в цілому правильно, але схематично-поверхнево, аргументація недостатня, не містить аналізу відповідних норм, не враховує суттєві деталі, допускає грубі помилки; 0-2 бали – контрольна робота не зараховується та потребує повторного складання, оскільки було виявлено недостатній рівень знань, задача не вирішена, бо здобувач опирається повністю або частково на невідповідне (зокрема – застаріле) законодавство, не може визначити тип відносин, навести аргументи, зробити висновки тощо.

Індивідуальне завдання виконується за бажанням студента в межах вивчення 2 та 3 розділів програми та передбачає дослідницьку роботу, яка відтворюється в формі есе (5-6 сторінок) або реферату (8-10 сторінок), та може бути оцінена до 6 балів залежно від глибини опрацювання обраної теми та якості виступу на семінарському занятті.

Для допуску до складання підсумкового контролю студент має набрати на менше 10 балів.

Екзамен проводиться за розкладом у вигляді тестового завдання. На екзамені студент може отримати максимальну кількість балів – 40.

Підсумкова оцінка (бали) за вивчення навчальної дисципліни «Трудове право» у 6 семестрі виставляється за усні та/або письмові відповіді на семінарських заняттях,

написання контрольної роботи, складання підсумкового контролю та в сумі складає до 100 балів.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів

За результатами підсумкового контролю студент має проявити:

на оцінку “відмінно”

- розуміння і розкриття у повному обсязі досліджуваної теми;
- вільне володіння спеціальною науковою термінологією у даній галузі знань та загальнотеоретичним понятійно-категоріальним апаратом;
- правильне розуміння предмета наукового дослідження і методологічних підходів галузі знань та їх місця в системі методологічних засобів теоретичної юриспруденції;
- чітке розуміння і вільне володіння теоретичними положеннями галузі знань і їх системними зв'язками в комплексі загальнотеоретичних юридичних наук
- уміння пов'язати теоретичні постулати з нормативними положеннями чинного законодавства та виявляти їх можливі колізії;
- уміння інтерпретувати теоретичні положення відповідно до проблем юридичної практики і виробляти конкретні пропозиції щодо її покращення;
- здатність виокремлювати наукові проблеми в межах проблематики навчального курсу та пропонувати шляхи їх розв'язання;
- володіння основами наукового прогнозування;

на оцінку “добре”

- недостатньо повне розкриття теми;
- несуттєві помилки у визначенні понять і категорій, які кардинально не змінюють сутність викладеного питання;
- недостатньо чітке пояснення специфіки предмета і наукової методології галузі знань;
- труднощі у проведенні зв'язків теоретичних знань з юридичною практикою;
- допущені помилки у нормативному ілюструванні теоретичних положень;
- неповноту володіння теоретико-методологічним інструментарієм у розв'язанні практичних завдань;

на оцінку “задовільно”

- розуміння вивченого матеріалу на рівні основних положень лекційного курсу;
- наявність однієї-двох суттєвих помилок у визначенні понять і категорій;
- нечітке, таке, що потребує постійних уточнень, викладення навчального матеріалу;
- виникнення значних труднощів у інтерпретації науково-теоретичних положень щодо юридичної практики;
- значні труднощі у констатації проблем юридичної науки і практики у даній сфері;

на оцінку “незадовільно”нерозкриття теми;

- повне нерозуміння змісту наукових понять і категорій;
- наявність значної кількості суттєвих помилок, які спотворюють наукову картину досліджуваної проблеми;
- нездатність до проведення предметних смислових зв'язків між правовою наукою і юридичною практикою.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для чотирирівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна література

Правові акти

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс законів про працю України: закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08>
3. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text>
4. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
6. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
8. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text>
9. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>
10. Про організації роботодавців, їх права, об'єднання і гарантії діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text>
11. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
12. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 р. № 137/98-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

Базова література

1. Трудове право України: підручник / О. М. Ярошенко та ін. Харків: Вид-во 2022. 376 с.
2. Трудове право України. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 172 с.
3. Трудове право України: навчальний посібник / В.О. Кучер та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 564 с.
4. Трудове право України : підручник / М.І. Іншин та ін. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 472 с.
5. Трудове право України: академ. курс : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Пилипенко П. Д. та ін. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. К. : Ін Юре, 2014. 548 с.
6. Трудове право України: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. / С. М. Прилипко та ін. Харків : Право, 2014. 757 с.

7. Гетьманцева Н.Д., Козуб І.Г. Трудове право України (Особлива частина): навч. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2014.- 503 с.
8. Мельник К. Ю. Трудове право України: підручник. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Діса плюс, 2014. 479 с.

Допоміжна література

1. Остапенко Ю. Принципи реалізації трудових прав працівника. *Знання європейського права*, (2), с. 61-65. URL: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.206>
2. Кравченко І.М. Трудове право України. Практикум: навч. посібн. К.: Видавництво Ліра-К, 2021. 476 с.
3. Лазаренко А.М. Практикум з трудового права: [навч.-метод. посіб.] Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів : Лозовий В. М. [вид.], 2015. 259 с.
4. Прилипко С.М., Ярошенко О. М. Трудове право: посіб. для підгот. до держ. іспиту Харків : Право, 2015. 228 с.
5. Трудове право України. Практикум: навч. посіб. для студентів ВНЗ / П.Д. Пилипенко та ін. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Київ : Ін Юре, 2014. - 349 с.
6. Кулачок-Тітова Л.В., Мороз С.В. Право на страйк: міжнародні нормативні акти та закордонний досвід. Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, Серія «Право», 2014. № 1137. С. 122–126.
7. Кулачок-Тітова Л.В., Кім К.В. До питання врегулювання трудових конфліктів державних службовців позасудовими способами. Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, Серія «Право», 2015. Випуск 20. С. 109–113.
8. Кулачок-Тітова Л.В. До питання про використання альтернативних способів урегулювання трудових спорів. Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, Серія «Право», 2016. Випуск 21. С. 104–108.
9. Кулачок-Тітова Л.В. Реформування трудового законодавства України у світлі відповідності міжнародним трудовим стандартам. Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, Серія «Право», 2018. Випуск 25. С. 113-117.
10. Кулачок-Тітова Л.В., Федчишина К.В. Мотивація трудової діяльності: теоретичне обґрунтування та правове закріплення. Часопис Київського університету права, 2021, № 3, с. 155-159.
11. Nataliia O. Melnychuk, Liudmyla V. Kulachok-Titova and Denys H. Sevryukov et al. Conceptual principles of international cooperation in labour relations. *Work Organisation, Labour & Globalisation*. Vol. 16(2):158-172. DOI: 10.13169/workorglaboglob.16.2.0158

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Законодавство України. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
2. Трудовий кодекс України (Проект). ЛІГА-ЗАКОН URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF0US00X.html
3. Конвенції та Рекомендації МОП. Офіційний сайт Міжнародної організації праці URL: <http://ilo.org.ua/DocLib/Forms/conventions.aspx>
4. Трудове законодавство. Всеукраїнська асоціація кадровиків URL: <http://www.kadrovik.ua/category/kategor-statei/trudove-zakonodavstvo>
5. Трудове законодавство України. Державна служба зайнятості (офіційний веб-сайт) URL: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/faq/list?themeId=31382>
6. Трудове право України. Електронний підручник. URL: <http://www.ukreferat.com/index.php?referat=145&pg=0&lang=book>
7. Трудове право України. Електронний підручник. URL: <http://textbooks.net.ua/content/category/17/17/23/>
8. Трудове право України. Бібліотека українських підручників Westudents URL: <http://westudents.com.ua/knigi/469-trudove-pravo-jernakov-vv.html>

Питання для підготовки до екзамену

1. Поняття та система трудового права.
2. Функції трудового права.
3. Предмет трудового права.
4. Особливості методу трудового права.
5. Предмет і система трудового права як науки.
6. Особливості нормативних актів трудового права.
7. Конституція України як основне джерело трудового права.
8. Кодекс законів про працю України як джерело трудового права.
9. Підзаконні акти, що регулюють працю робітників, як джерело трудового права.
10. Міжнародна організація праці і її роль в регулюванні трудових відносин.
11. Локальні нормативні акти як джерела трудового права.
12. Роль Верховного Суду в тлумаченні норм трудового права.
13. Конституційні права та обов'язки в сфері трудового права та гарантії їх реалізації
14. Основні принципи трудового права та їх реалізація в нормах трудового права.
15. Поняття та класифікація суб'єктів трудового права.
16. Громадяни України та іноземці як суб'єкти трудового права.
17. Роботодавці як суб'єкти трудового права.
18. Трудовий колектив і його органи як суб'єкти трудового права.
19. Поняття і система правовідносин по трудовому праву.
20. Підстави виникнення трудових правовідносин.
21. Повноваження трудового колективу в сфері праці.
22. Основні функції профспілок в суспільстві.
23. Участь профспілок у встановленні умов праці.
24. Участь профспілок у застосуванні норм трудового права.
25. Поняття колективного договору, його сторони.
26. Зміст колективного договору.
27. Порядок укладення колективного договору.
28. Строки укладення колективного договору та його чинність.
29. Контроль за виконанням колективного договору, відповідальність за його порушення.
30. Поняття працевлаштування та його види.
31. Органи працевлаштування, їх права та обов'язки.
32. Особливості працевлаштування робітників, що вивільняються за п. 1 ст. 40 КЗпП України..
33. Правовий статус безробітних, допомога по безробіттю,
34. Пільги для працівників, що суміщають роботу з навчанням.
35. Поняття трудового договору і його значення.
36. Сторони трудового договору.
37. Зміст трудового договору.
38. Контракт як особлива форма трудового договору.
39. Трудовий договір з нефіксованим робочим часом.
40. Трудовий договір про надомну роботу.
41. Трудовий договір про надомну роботу.
42. Випробування при прийнятті на роботу і його юридичне значення.
43. Документи, що підлягають поданню при влаштуванні на роботу.
44. Трудова книжка та порядок її ведення.
45. Форми і строки трудового договору.
46. Особливості правового регулювання праці тимчасових працівників.
47. Особливості правового регулювання праці сезонних працівників.
48. Особливості правового регулювання праці сумісників.
49. Поняття і види переведень на іншу роботу.

50. Переміщення на інше робоче місце.
51. Зміна істотних умов праці.
52. Класифікація підстав припинення трудового договору.
53. Розірвання трудового договору з ініціативи працівника.
54. Розірвання трудового договору в разі скорочення штату.
55. Розірвання трудового договору за порушення трудової дисципліни.
56. Розірвання трудового договору з ініціативи власника.
57. Додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи власника.
58. Розірвання трудового договору у випадку втрати довір'я до працівника.
59. Розірвання трудового договору у випадку вчинення аморального проступку.
60. Розірвання трудового договору на вимогу третіх осіб, що не є стороною трудового договору.
61. Порядок оформлення звільнення та проведення розрахунків при звільненні. Вихідна допомога.
62. Організація трудових відносин в умовах воєнного стану.
63. Особливості застосування спрощеного режиму трудових відносин.
64. Поняття робочого часу по трудовому праву і його види.
65. Скорочений та неповний робочий час, їх відмінність.
66. Режим робочого часу і порядок його встановлення.
67. Облік робочого часу і його види.
68. Надурочні роботи.
69. Поняття і види часу відпочинку по трудовому праву.
70. Щорічні відпустки та їх види.
71. Право на щорічну відпустку і порядок її надання.
72. Поняття заробітної плати та методи її правового регулювання.
73. Тарифна система оплати праці та її елементи.
74. Поняття норм праці, їх запровадження, заміна та перегляд.
75. Система оплати праці.
76. Оплата праці при відхиленні від умов роботи, передбачених тарифом.
77. Гарантійні виплати та їх види.
78. Компенсаційні виплати та їх види.
79. Поняття, зміст і методи забезпечення дисципліни праці.
80. Правове регулювання внутрішнього трудового розпорядку.
81. Обов'язки сторін трудового правовідношення.
82. Заохочення за успіхи в роботі.
83. Дисциплінарна відповідальність і її види.
84. Дисциплінарні стягнення, підстави та порядок їх застосування.
85. Поняття матеріальної відповідальності працівника за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, її відмінність від цивільно-правової майнової відповідальності.
86. Підстави та умови матеріальної відповідальності працівників за шкоду, заподіяну підприємству.
87. Види матеріальної відповідальності працівників.
88. Визначення розміру шкоди і порядок її покриття.
89. Матеріальна відповідальність власників підприємств або уповноважених ним органів у трудових правовідносинах.
90. Поняття охорони праці, зміст інституту охорони праці за Законом України "Про охорону праці".
91. Організаційно-правові форми забезпечення охорони праці.
92. Особливості охорони праці жінок.
93. Особливості охорони праці неповнолітніх.

94. Система і компетенція органів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю.
95. Поняття і види трудових спорів.
96. Загальна характеристика порядку розгляду індивідуальних трудових спорів.
97. Комісії по трудових спорах, їх організація, компетенція, порядок роботи.
98. Розгляд трудових спорів в судах і його особливості.
99. Виконання рішень і постанов по трудовим спорам.
100. Порядок розгляду колективних трудових спорів (конфліктів).
101. Страйк як засіб розв'язання колективного трудового спору.
102. Порядок виконання рішень і постанов з трудових спорів.
103. Порядок виконання рішень і постанов про поновлення на роботі.
104. Поняття та предмет міжнародного трудового права.
105. Міжнародні трудові стандарти: загальна характеристика та правове закріплення.